

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARUVI VA UNING
SAMARADORLIGINI TA'MINLOVCHI MEZONLAR

Muxtorova Zarina Abduhalil qizi

Toshkent shahridagi Puchon universiteti,

Ta'lim tashkilotlarida boshqaruv yo'nalishi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish jarayonlari va uning samaradorligini oshirish bo'yicha muhim mezonlarni o'rganishga qaratilgan. Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarning intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu maqolada boshqaruv samaradorligini oshirishning asosiy yo'llari va ularga ta'sir qiluvchi omillar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, boshqaruv, samaradorlik, mezonlar, ta'lim sifatini oshirish, pedagogika.

Аннотация. Данная статья направлена на изучение процессов управления дошкольной образовательной организацией и важных критериев повышения ее эффективности. Дошкольные образовательные учреждения являются важным этапом интеллектуального и личностного развития детей. В данной статье говорится об основных способах повышения эффективности управления и факторах, влияющих на них.

Ключевые слова: дошкольное образование, управление, эффективность, критерии, повышение качества образования, педагогика.

Abstract. This article is aimed at studying the management processes of preschool educational organizations and important criteria for improving its effectiveness. Preschool educational institutions are an important stage for intellectual and personal development of children. This article talks about the main ways to improve management efficiency and the factors affecting them.

Key words: preschool education, management, efficiency, criteria, improving the quality of education, pedagogy.

“Qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi”.

Shavkat MIRZIYOYEV

Kirish

Maktabgacha ta'lim bolaning shaxsiy va intellektual rivojlanishining eng muhim davrlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini samarali

boshqarish ta'lim sifatini oshirish va bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlash uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mamlakatimizda ta'lim tizimiga katta e'tibor berilib, bu davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Mustaqillikka erishilgandan so'ng, barcha sohalarida bo'lgani kabi maktabgacha ta'lim sohasida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy madaniyatini psixologik-pedagogik va metodik xususiyatlarini aniqlashtirish, nutqiy madaniyatini shakllantirishning amaliy-texnologik tizimini takomillashtirishni taqozo etadi.¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida 2017 yil 16 avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda qator yirik hujjatlar O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli Qarori², 30 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli Farmoni³ hamda "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi - faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3305-sonli Qarori qabul qilindi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019 yil 13 maydagi 319 qarori hamda O'zbekiston Respublikasining "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini ijrosini ta'minlash, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yuritilayotgan ish hujjatlarini tartibga solish maqsadida 2019 yil 30 avgust kuni 155-sonli "Davlat Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining ish xujjatlarini tasdiqlash"⁴ to'g'risidagi buyrug'i, Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 22-oktabrda qabul qilingan "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"⁵ gi Qonuni qabul qilindi. Yuqoridagi vazifalardan kelib chiqadigan bo'lsak, maktabgacha ta'limda boshqaruvni zamon talablari asosida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Har bir davlatning kuchi uning intellektual salohiyati bilan baholanadi va bunday salohiyatga turli yo'llar orqali erishish mumkin. Barkamol avlodni tarbiyalash doimo jamiyatning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib kelgan va hozirgi ta'lim islohotlari

¹ O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-4327235>

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 09.09.2017 yildagi PQ-3261-son

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.09.2017 yildagi PF-5198-son

⁴ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.02.2019 yildagi 155-son

⁵ O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining qarori, 22.10.2019 yildagi 2821-III-son

doirasida ham bu jarayon alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi jamiyat rivojlanish bosqichida sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy o'zgarishlar ta'lim tizimini tubdan yangilashni talab qilmoqda. Ta'limni o'tmishdan qolgan mafkuraviy qoldiqlardan xalos etish, rivojlangan davlatlar darajasidagi kadrlar tayyorlash, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beradigan malakali kadrlar yetkazib berish jarayonining samaradorligini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari rahbarlarining boshqaruv harakatlari tarbiyachilarning bolalarga pedagogik yordam ko'rsatish va ularni rivojlantirish istagi bilan uyg'unlashganda, maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsini shakllantirish jarayoni muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Ta'lim muassasalarining boshqaruv konsepsiyasini amalga oshirish ko'p jihatdan boshqaruv tamoyillarining to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq.

Boshqaruv tushunchasi tor ma'noda bir tashkilotning maqsadini aniqlab, unga erishish uchun zarur bo'lgan rejalashtirish, tashkil etish va nazorat qilish jarayonlarining foydali va samarali bo'lishiga bog'liq. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati faoliyat yo'nalishining to'g'ri tanlanishi, qaror qabul qilish qobiliyati hamda boshqaruvni nazorat qilishga taalluqli. Keng ma'noda boshqaruvni tushunish uchun jahonda bu sohaning nazariyotchilaridan biri bo'lgan Piter F. Drukerning fikriga murojaat qilish mumkin. Unga ko'ra, boshqaruv alohida faoliyat turi bo'lib, u tartibsiz ommani birlashtirib, maqsadga yo'naltirilgan samarali va unumli guruh yoki jamiyatga aylantiradi va ijtimoiy o'zgarishlarni rag'batlantiradi.⁶ Boshqaruv faqat korxonada doirasida emas, balki butun jamiyat va davlatni ham o'z tanlagan maqsad va intilishlariga yo'naltiradi, iqtisodiyotni barqaror ishlovchi kuchli mexanizmga aylantirishda muhim rol o'ynaydi.

Frantsuz muhandisi Anri Fayol⁷ bugungi zamonaviy tashkilotlarda ham dolzarb bo'lib qoladigan menejmentning beshta funksiyasini aniqlab bergan. Fayolning fikriga ko'ra boshqaruv quyidagi xususiyatlarga ega kuchli vosita hisoblanadi:

- kelajakni oldindan ko'ra olish;
- faoliyatni samarali tashkillashtirish;
- tashkilot boshqaruvini amalga oshirish;
- turli faoliyat yo'nalishlarini o'zaro muvofiqlashtirish;
- qaror va ko'rsatmalarning bajarilishini kuzatib, nazorat qilish.

Anri Fayol ta'kidlaydiki: "Professional menejerlar ma'lum darajada barcha besh funktsiyadan foydalanadilar, ammo har biriga sarflangan vaqt va kuch miqdori boshqaruv va tashkilot darajasiga bog'liq".⁸

⁶ N.M.Ziyavitdinova, Y.M.O'rinov, Sh.N.Xayitov – MENEJMENT. O'quv qo'llanma. «Tafakkur-Bo'stoni» Toshkent — 2012

⁷ <https://intensescholar.com/management/five-functions-of-management-henri-fayol/>

⁸ <https://intensescholar.com/management/five-functions-of-management-henri-fayol/>

Boshqaruv tamoyillari deganda, rahbarlarning o‘z faoliyatini ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda olib borishda asosiy qoidalar hisobga olinishi tushuniladi. Maxsus adabiyotlarni tahlil qilish va maktabgacha ta'lim muassasalaridagi pedagogik jarayonni tashkil etish tajribasi bir necha boshqaruv tamoyillarini ajratib ko‘rsatishga imkon beradi: maqsadni aniq belgilash, murakkablikni yengish, ta'limni demokratlashtirish va o‘qitish-tarbiya modellarini psixologik asosda tashkil etish. Ushbu tamoyillar rivojlanayotgan maktabgacha ta'lim muassasalarini boshqarish va faoliyatni yangilashda muhim yo‘riqnoma hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitlarni hisobga olgan holda, mahalliy va xorijiy ilm-fan doirasida boshqaruv funksiyalarini taqqoslash orqali quyidagi tarkibni ajratib ko‘rsatish mumkin: axborot-tahliliy, nazorat-diagnostika, rejalashtirish va prognostik, tartibga solish va tuzatish, shuningdek, motivatsiya va maqsadga yo‘naltirish.

Boshqaruv funksiyalarining o‘zaro bog‘liqligi ularning har biriga xos xususiyatlar orqali namoyon bo‘ladi:

➤ Axborot-tahlil funksiyasi boshqaruv faoliyatini samarali qilish uchun zarur bo‘lgan ma'lumotlarni to‘liq va to‘g‘ri tanlashga asoslanadi, bu demokratik sharoitda boshqaruv samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan.

➤ Pedagogik tahlil natijasida ta'lim tashkilotining har bir qismidagi faoliyat to‘g‘risidagi ma'lumotlar asosida rahbarning boshqaruv qarorlari shakllanadi.

➤ Motivatsion-maqsadli funksiyasi kerakli natijaga erishish istagini rag‘batlantiradi, bunda har bir jamoa a'zosining o‘z vazifasini bajarishiga va rejalarga mos harakat qilishiga yordam beradi, shaxsiy va jamoaviy maqsadlar o‘zaro uyg‘unlashtiriladi.

➤ Rejalashtirish va prognozlash funksiyasi maktabgacha ta'lim muassasalarining uzoq muddatli prognozlash va joriy rejalashtirishni birlashtirishga qaratilgan.

➤ Tashkiliy va ijro funksiyasi boshqaruvning barcha bosqichlarini qamrab oladi va maktabgacha ta'lim muassasalarida shaxsga yo‘naltirilgan modelni amalga oshirish bilan bog‘liq.

➤ Vazifalarni taqsimlash va ishni oqilona tashkil etish boshqaruvning samaradorligini ta'minlaydi.

➤ Nazorat-diagnostika funksiyasi ma'muriy va jamoatchilik nazorati bilan pedagogik jamoa ishtirokchilarining o‘z-o‘zini tahlil qilishini uyg‘unlashtiradi. Tarbiyachilar orasida bolalarning turli faoliyat turlarini baholash uchun ochiq eshiklar kuni, ota-onalardan so‘rov o‘tkazish kabi tadbirlar o‘tkaziladi.

➤ Tartibga solish va tuzatuvchi funksiyasi esa operatsion chiziqlar orqali maktabgacha ta'lim muassasalarini boshqarishda kerakli o‘zgarishlarni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi.

Pedagogik tizimning asosiy elementi boshqaruvdir, o‘quv jarayonini boshqarish

san'ati esa pedagogik boshqaruv deb nomlanadi. Bu ta'lim jarayonini boshqarishning samaradorligini oshirish uchun tamoyillar, usullar, tashkiliy shakllar va texnologik yondashuvlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Pedagogika menejmenti hozirgina o'z pozitsiyalarini himoya qilishni boshlagan bo'lsa-da, uning asosiy maqsadi ta'lim tashkilotlari va o'quv jarayonini boshqarishdir. U shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, doimiy nazorat va faoliyatni muvofiqlashtirish orqali maqsadlarga erishishni ko'zlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruvning ikkita darajasi mavjud: birinchisi – tarbiyachi va xodimlar jamoasi o'rtasidagi munosabatlar, ikkinchisi – tarbiyachilar va bolalar o'rtasidagi boshqaruv aloqalari.

Pedagogik boshqaruv tamoyillari quyidagilardan iborat: ilmiy asoslanganlik, izchillik, insonparvarlik, moslashuvchanlik, optimallik va ijtimoiy shartlanish.

Shuningdek, pedagogik menejmentda menejer (pedagog)ning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

➤ O'z boshqaruv faoliyatini va ta'lim jarayonining holati va rivojlanishini tahlil qilish, o'quvchilarning bilim darajasini baholash hamda ular haqidagi ma'lumotlarni ko'rib chiqish.

➤ Maqsadni aniqlash va tarbiyachi hamda bolalarni shu maqsadga erishishga rag'batlantirish.

➤ Maqsadlarga erishish uchun dasturlar ishlab chiqish va kompleks rejalashtirish.

➤ Tashkiliy va ijro etuvchi ishlarni amalga oshirish orqali maqsadga erishishni ta'minlash.

➤ Nazorat va diagnostika o'tkazish, shuningdek, operatsion usul va vositalardan foydalanib tuzatishlar kiritish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining samaradorligini oshirishda boshqaruv tizimi muhim rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalarini boshqarishda muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun quyidagi asosiy mezonlar inobatga olinishi lozim.

1. Strategik rejalashtirish va muvofiqlashtirish

Samarali boshqaruv tizimi aniq belgilangan strategik rejalashtirishni talab qiladi. Ta'lim muassasasining boshqaruvi har bir bola uchun maqbul ta'lim muhitini yaratish va barcha pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak (Sobirova, 2019). Bu esa ta'lim jarayonini rejalashtirish va pedagoglarning faoliyatini muvofiqlashtirish orqali amalga oshiriladi.

2. Resurslarni boshqarish va samaradorlik

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moliyaviy, moddiy va inson resurslarini to'g'ri boshqarish boshqaruv tizimining muhim jihatlaridan biridir. Resurslarni to'g'ri taqsimlash orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish mumkin. Pedagogik xodimlarning malakasi va ularning doimiy rivoji uchun sharoit yaratish ham samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Innovatsion texnologiyalar va ta'lim jarayonining rivojlanishi

Yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkonini beradi. Bu esa bolalarning bilim olishga qiziqishini oshirishda va ularning rivojlanishiga ko'maklashadi. Innovatsion texnologiyalar ta'lim muassasalarida samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

4. Tajriba almashish va doimiy ta'lim

Pedagoglarning tajriba almashishlari va doimiy ravishda malaka oshirishlari maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini oshiradi. Boshqaruv jarayonlarida pedagoglarning doimiy o'qitilishi va rivojlanishi ta'lim muassasasining umumiy samaradorligini oshirishga yordam beradi.

5. Ota-onalar bilan hamkorlik

Ta'lim samaradorligi nafaqat pedagog va bolalar orasidagi munosabatlar bilan bog'liq, balki ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar bilan faol hamkorlik o'rnatish bolalarning rivojlanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ta'lim sifati yaxshilanadi.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini samarali boshqarish ta'lim sifatini yaxshilash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagilarni inobatga olib aytadigan bo'lsak, boshqaruv samaradorligini ta'minlovchi asosiy mezonlar, jumladan, strategik rejalashtirish, resurslarni boshqarish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish va ota-onalar bilan hamkorlik muhimligi ko'rib chiqildi. Ushbu mezonlar orqali ta'lim tashkilotlarining samaradorligini oshirish va bolalarning sifatli ta'lim olishlarini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. <https://lex.uz/docs/-4327235>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 09.09.2017 yildagi PQ-3261-son
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.09.2017 yildagi PF-5198-son
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.02.2019 yildagi 155-son
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining qarori, 22.10.2019 yildagi 2821-III-son
6. N.M.Ziyavitdinova, Y.M.O'rinov, Sh.N.Xayitov – MENEJMENT. O'quv qo'llanma. «Tafakkur-Bo'stoni» Toshkent — 2012
7. <https://intensescholar.com/management/five-functions-of-management-henri-fayol/>